

Arja Turunen

Pukiko sota naiset pitkiin housuihin? (ref.)

Naisten pukeutumisen historiassa toista maailmansotaa on pidetty merkittävänä käännekohtana, jolloin päällyshousut yleistyivät naisten käyttöön. On esimerkiksi väitetty, että hiihtohousut ja monet olivat sota-ajan naisten univormu tai ”kansallispuku”.¹ Housut ovat perinteisesti olleet miesten vaate, johon naisten ei ole ollut sopivaa eikä sallittua pukeutua, mutta sota-ajan poikkeusolosuhteissa katsottiin, että naiset voivat käyttää housuja niin työ- kuin arkivaatteena. Tässä artikkelissa tutkin muistitietoaineiston ja naistenlehtien pukeutumisohejien kautta, yleistyikö naisten pitkien housujen käyttö todellakin sota-aikana ja muuttuiko suhtautuminen siihen sallivammaksi?²

Tarkastelen kysymystä sekä pukeutumishistorian että sukupuolihistorian kontekstissa. Naisten pitkien housujen yleistyminen sota-aikana oli kytköksissä naisten yhteiskunnallisen aseman muutoksiin, joista tutkijat ovat kuitenkin erimielisiä. Yhden tulkinnan mukaan sota-aika muutti naisten asemaa merkittävästi, kun heidän työssäkäyntinsä yleistyi. Toisen tulkinnan mukaan sota oli jatkumoa sotaa edeltävälle ajalle, sillä vaikka naisten työssäkäynti yleistyi, heidän asemansa työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa ei muuttunut. Kolmannen tulkinnan mukaan sota ennemminkin korosti perinteisiä sukupuolirooleja, sillä miesten maskuliininen rooli sotilaina tarvitsi vastaparikseen feminiinisen naisen mallin. Neljännen tulkinnan mukaan naisten asema kyllä muuttui sodan aikana, mutta muutos nähtiin sota-ajan poikkeustilanteena, josta sodan jälkeen

palattiin takaisin perinteisiin sukupuolirooleihin.³ Artikkelin tarkoituksena onkin selvittää, millaista tulkintaa naisten housujen käyttöä koskeva aineisto tukee. Taustoitin sota-ajan pukeutumista käsittelemällä artikkelin aluksi sitä, miten naisten pitkien housujen käyttöön suhtauduttiin Suomessa ennen sotaa.

Tutkimukseni pukeutumistutkimuksellisenä lähtökohtana on huomio siitä, että ihmisten pukeutumista ohjaavat muodin lisäksi pukeutumisen tapakulttuuri, sosiaaliset tekijät kuten ihmisten yhteiskunnallinen tausta, sukupuoli, ikä ja ammatti sekä henkilökohtaiset mieltymykset.⁴ Näitä tekijöitä selvitan muistitieto- ja naistenlehtiaineiston kautta.

Muistitietoaineisto koostuu keruukyselyvastauksista, joissa 1910–1930-luvuilla syntyneet naiset kertovat muistojaan naisten housujen käytöstä.⁵ Etsin vastausten kautta tietoa siitä, miten yleistä naisten housujen käyttö oli sota-aikana ja sitä ennen, ja miten siihen suhtauduttiin. Muistitieto-

Hopeapeilin hiihtomuotia maaliskuussa 1940: "Vaikka sukset onkin kaikki lahjoitettu 'sinne jonnekin', niin suuri osa Helsingin naisista käyttää tällaista 'hametta'".

aineisto on siis ensisijassa tutkimuksen lähde mutta myös sen kohde, sillä minua kiinnostaa, miten vastaajat itse jäsentävät sodan merkitystä naisten housujen käytön historiassa.⁶ Naistenlehdet edustavat tutkimuksessa naisille suunnattua aikakauden mediatodellisuutta, joka tuotti merkityksiä käsittelemilleen asioille, ja samalla sekä heijasti että rakensi sosiaalista todellisuutta. Tutkitut lehdet ovat *Kotiliesi*, *Eeva*, *Hopeapeili* ja *Muoti ja Kauneus* ja analysoin niitä sota-ajan pukeutumisen tapakulttuuris-

ta, asenteista ja pukeutumisihanteista sekä -normeista kertovana lähteenä. Tutkin erityisesti sitä, millaisia merkityksiä naisten housujen käyttöön lehdissä sota-aikana liitettiin ja miksi.⁷

Tutkituista lehdistä *Eeva*, *Hopeapeili* ja *Muoti ja Kauneus* oli suunnattu kaupungeissa asuville keski- tai yläluokkaisille naisille. *Kotiliesi* oli suunnattu ”tavallisille naisille”, mikä sisälsi myös maaseudun naiset, mutta sekin oli käytännössä keskiluokkaisten naisten lehti.⁸ Lehtien ihanteet edustavat siis keski- ja yläluokkaisia ja kulutuskuulttuurin mukaisia arvoja. Muistitietoaineistossa taas painottuvat maaseudun naisten kokemukset.

Naisen epäsiveelliset housut

Housut alkoivat tulla naisten urheiluvaatteeksi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Niiden käyttöönottoa edisti modernin urheilukulttuurin synty, jossa ruumiinharjoitukset nähtiin tärkeiksi myös naisille. Samalla alettiin kiinnittää huomiota naisten urheiluvaatetukseen, sillä aikakauden muoti nähtiin urheilemiseen sopimattomana. Täten markkinoille alkoi tulla esimerkiksi kevyempiä urheilukorsetteja sekä erityisiä naisten urheiluvaatteita.⁹ Lyhytlahkeiset housut alkoivat Suomessakin yleistyä voimisteluasuna 1900-luvun alussa.¹⁰ Pitkien housujen käyttöönoton kannalta merkittävä vaikuttaja olivat amerikkalaiset sisäoppilaitokset, joissa housupuvut vakiintuivat tyttöjen urheiluvaatteeksi, tosin vain koulujen omissa voimistelusalissa ja urheilukentillä, ulkopuolisten katseilta suojassa.¹¹ Sisäoppilaitosten ulkopuolella naisten housujen käyttö alkoi yleistyä 1920- ja 1930-luvuilla, kun hoikan ja urheilullisen naisen ihanne tuli muotiin ja naiset alkoivat harrastaa aiempaa yleisemmin urheilua. Maailmansotien välisenä aikana urheiluvaatetus alkoi muutenkin eriytyä muusta pukeutumisesta, uudenlaisia materiaaleja otettiin käyttöön ja eri urheilulajit saivat omat vaatteensa.¹²

Työvaatteena pitkät housut yleistyivät viimeistään ensimmäisen maailmansodan aikana.¹³ Suomessa naisten pitkien housujen käyttö nousi ensimmäisen maailmansodan aikana esiin sisällissodassa, kun levisi tieto siitä, että punakaartin aseelliseen toimintaan osallistuu myös polkkatukaisia, housupukuaisia naisia. Housujen käyttö vahvisti negatiivisia käsityksiä moraalittomina pidetyistä ”ryssän morsiamista”.¹⁴

1920-luvun naisihanne oli uuteen muotitanssiin hurahtanut polkkatukkainen, poikamainen jazz-tyttö, mutta 1930-luvun puolelle tultaessa ihanne oli vaihtunut tervehenkiseen, reippaaseen naiseen, joka tanssisaalien sijaan vietti vapaa-aikansa urheilukentillä, luonnon helmassa patikoiden ja pyöräillen ja rannalla uiden ja aurinkoa ottaen.¹⁵ Britanniassa keskiluokan muotilajeja olivat tennis, golf ja patikointi,¹⁶ Keski-Euroopassa varakkaat laskettelivat Alpeilla.¹⁷ Suomessa tärkein laji oli hiihto, josta ryhdyttiin tekemään todellista kansallisurheilua, kaiken ikäisten ja kaikkien kansankerrosten harrastusta, kansalaistapaa ja työväestön vankkaa tottumusta.¹⁸ Siten myös naisten hiihtoharrastus yleisty.

Kotiliesi, *Hopeapeili* ja *Eeva* osallistuivat maailmansotien välisenä aikana urheilullisen naisen ihanteen rakentamiseen.¹⁹ *Eeva* ja *Hopeapeili* seurasivat Pariisin muotia ja suosittelivat naisille Keski- ja Länsi-Euroopan mallin mukaan tennistä, polkupyöräilyä, retkeilyä, ratsastusta, ammuntaa ja hiihtoa. Hiihtovaatteeksi ne suosittelivat yksinomaan housuja, sillä Pariisin muotisuunnittelijoiden mallistoihin ei sisällynyt naisten hiihto- tai lasketteluhameita.²⁰ Perheenemännille suunnattu *Kotiliesi*, jota kirjoituksillaan avusti muun muassa Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton puheenjohtaja Kaarina Kari, ohjasi naisia ensisijaisesti hiihdon harrastajiksi.²¹

Hiihtohousujen käyttö oli osa hiihtourheilun modernisoitumista: tasamaahiihdon vaihtuessa murtomaahiihtoon myös naisille opetettiin uudenlainen hiihtotekniikka sekä opastettiin hankkimaan murtomaahiihtoon sopivat, nykyaikaiset sukset, hiihtokengät ja sauvat. Hiihtohousujen käyttöä perusteltiin niiden käytännöllisyydellä, sillä ne suojasivat viimalta, pakkaselta ja lumelta, mutta taustalla oli myös huomio siitä, että housupukuisena hiihtäjätär selviytyi haarakäynnistä, jarrutuksista ja kaatumisesta hamepukuista paremmin, eivätkä hameen helmet olleet vauhdikkaan menon esteenä tai hidastajana.²²

Eevan, *Hopeapeilin* ja *Kotilieden* sivuilta välittyy kuva siitä, että kaikki naiset harrastivat 1930-luvulla hiihtoa ja käyttivät tällöin housuja, mutta muisteluaineisto paljastaa, että näin ei ollut asian laita:

Koululaisena ollessani kolmekymmentäluvun loppupuolella alkoi joillakin varakkaampien perheiden lapsilla, joilla oli pitkä koulu-matka hiihdettävänä, olla talvisin hiihtohousuja. Hieman kateellisena katselin näitä onnekkaampia koulutovereitani, joilla oli pitkät päällyshousut. Kelpasi heidän sujutella suksilla. Ei paljon

haitannut, vaikka joskus mäenlaskussa sattui kaatumaankin, kun ei lunta joutunut paljaalle iholle, niin kuin minulla usein vastavissa tilanteissa kävi. Minulla kun oli vain ne flaneliset alushousut pitkän takin alla ja käsin neulotut villasukat jaloissani. Niiden väliin jäi osa reittä paljaaksi, kun mekon ja takin helmat leuhahativat kaatuessa sivuille. Olisi minunkin mieleni tehnyt pitkiä hiihtohousuja, mutta niitä en lapsena ollessani kotona saanut. Meitä oli viisi tyttöä ja äidin mielestä olisi ollut aivan liian suuri rahan tuhlaus hankkia meille kaikille moinen turhuus, kun ilman niitäkin toimeen tultiin.²³

Maaseudulla siirryttiin vasta sotien välisenä aikana kotikutoisista kankaisista ostokankaisiin. Vaatteet tehtiin itse tai teetettiin ompelijalla.²⁴ Hiihtohousut olivat valmisvaate, ja siksi melko kallis hankinta, johon tavallisilla ihmisillä ei ollut tästä syystä varaa. Suurin syy naisten housujen hitaaseen yleistymiseen oli se, että niitä pidettiin säädyttöminä. Koska Ilmestyskirjan mukaan naisten housujen käyttö enteili maailmanloppua, naisten pitkät housut nähtiin myös pirun keksintönä. Eräs vastaajista kertoi, että ensimmäiset naisten pitkät housut hän oli nähnyt 1930-luvulla kouluikäisen asuntolan hoitajalla. Kun tämä oli hiihtäen mennyt käymään eräässä talossa, talon isäntä oli hätäntyneenä karjaissut ”Pirun paholainen itse belsebum on nyt lähtenyt liikkeelle”, kun oli ikkunasta nähnyt housupukuisen naisen olevan tulossa. ”Tälle papalle oli naisten housujen käyttö syntiä, epäsiiveellistä,” vastaaja selitti.²⁵ Se, että naisetkin alkaisivat käyttää housuja, oli monista tavallisista maaseudun ihmisistä yksinkertaisesti mahdoton ajatus. Edellä mainittu vastaaja kertoi, että hänen äitinsä vastaus kysymykseen, eivätkö naisetkin voisi käyttää pitkiä housuja, oli selvä, ”ettei ne naisille kuulu ja pitäisikö meidän matkia miehiä”.²⁶

Maaseudun naisille pitkät housut olisivat olleet hyödyllinen työvaate, mutta ajatusta pidettiin mahdottomana, sillä housut olivat miesten vaate ja siten mieheyden symboli. Naistenlehdissä työhousukysymystä käsiteltiin vähän, sillä lehtien lukijoiden ajateltiin olevan joko perheenemäntiä tai virkanaisia, jotka eivät tarvitse työhousuja. *Kotiliesi* halusi myös maalaisnaisten keskittyvän perheenemännän töihin, ei maatilan töihin. Tehdastyötä tekeville naisille haalarit nähtiin luontevana työasuna.²⁷ Naistyöntekijät käyttivät haalareita ja muita työhousuja teollisuustyössä kuitenkin hyvin vähän, vaikka työsuojeluvaltuutetut pyrkivät edistämään niiden käyttöä.²⁸

Talvisodan murros

Kotiliesi ilmoitti lukijoilleen maaliskuussa 1940, että ”tänä ankarana talvena näyttää käytännöllisyys sanalleen pukeutumiselle kaikki säännöt”²⁹:

Niillekin, jotka ovat voineet ajatella ulkoasuun – hyvä, että niitäkin on ollut – on tyyli- ja värimääräysten määrännyt, että reipasta ja käytännöllistä nyt olla pitää. Lumihanki ja vetoiset pommisuoijat ovat kerta kaikkiaan sellaiset puitteet, jotka vaativat oman asunsa. Sen takia urheiluhousut ovat levinneet niin laajaan käyttöön.³⁰

Ennen sotaa naistenlehdet opettivat, että housuja saa käyttää vain urheillessa ja uimarannalla tai työasuna esimerkiksi puutarhassa tai tehtaassa. Ne eivät olleet vierailu- tai juhla-asu eikä niitä saanut käyttää julkisella paikalla. Esimerkiksi retkeilyasuiksi naisille suositeltiin hametta, jos reitin varrella oli tarkoitus piipahtaa esimerkiksi kahvilassa tai kulkea maantielä. Samasta syystä housuja ei saanut käyttää matkalla töihin tai urheilutai vapaa-ajanviettopaikalle.³¹ Talvisodan alkaessa naistenlehdet luopuivat tästä säännöstä nopeasti: housut nähtiin naisten käytännöllisenä joka hetken ja paikan asuna. Hiihtohousut olivat tämän hetken hame, kuten *Hopeapeili* väitti.³²

Sota-aikana jokaisen aikuisen velvollisuutena oli tehdä työtä yhteisen hyvän eteen; myös naisten työpanosta tarvittiin.³³ Siksi heidän myös annettiin tai heitä ohjattiin käyttämään työvaatteina samanlaisia haalareita ja muita housuasuja, joita miehet näissä töissä käyttivät. Housujen käyttöä perusteltiin myös sillä, että sota-aikana naisten tuli hylätä muoti ja pukeutua käytännöllisesti.

Eeva ja Hopeapeili seurasivat sota-aikanakin tiivistä ulkomaiden muoteja ja etsivät niistä esimerkkiä suomalaisnaisten pukeutumiseen. *Hopeapeili* kertoi alkuvuodesta 1940, että ”Pariisissakin, jossa sentään pukeutumisella on aina ollut kovin suuri osuus naisten harrastuksissa ja jossa aina on tehty kovin suuri erotus n.s. kaupunkilaistyylin ja maaseututyylin välille”, kaikki naiset, niin kaupunkilaiset kuin maalaiset, pukeutuivat nyt puoliurheiluasun, joka kelpaa käytettäväksi aamusta iltaan. ”Niinpä pariisitar on kokonaan jättänyt avonaisen iltapukunsa, ylen määrin ohuen ja keveän ’tailleurinsa’ sekä fantastisen vierailupukunsa.”³⁴ Nainen oli siis

alkanut ”tyrannisoida muotia”, kuten *Eeva* väitti: ”Tänään nainen ajaa polkupyörällä, koska hän ei saa autoonsa bensiniä, ja muoti saa luvan pukea hänet pyörää varten niin kuin se ennen puki hänet autoa varten”. Lehti raportoi, että ”joka ainoalla suurella muotihuoneella” oli oma pyöräilypukukeksintönsä, osa niistä housupukuja.³⁵ *Eevan* esimerkit olivat muun muassa Ranskasta ja Italiasta. Suomessa pyöräily jäi harvinaisemmaksi liikkumismuodoksi kuin hiihto: ”Tarpeen ne [housut] olivat silloisina pakkastalvina. Suksilla piti kulkea paljon, kun ei mitään muutaakaan kyytiä ollut,” kuten eräs muistitietokyselyn vastaajista kertoi.³⁶

Muodin muutosten lisäksi naistenlehtien asenteiden ja pukeutumisohjeiden muuttumista selittää ennen muuta se, että niillä oli muun lehdistön tavoin velvollisuus tukea kotirintamaa muun muassa valamalla selviytymisuskkoa ja luomalla yhteisvastuuta.³⁷ Naistenlehdet toteuttivat tätä tehtävää tukemalla käsitystä siitä, että suomalaisilla naisilla on täydet valmiudet selvitä sota-ajan haasteista. Vaikka suomalaisnaisten pukeutumista pidettiin naistenlehdissä jo ennen sotaa ranskalaisnaisiin verrattuna käytännöllisempänä³⁸, talvisota oli tehnyt siitä entistä käytännöllisempää, sillä naiset olivat nyt tottuneet pukeu-

Maaliskuun 1940 Kotiliesi antoi ompeluohjeet pukuun, joka on käytännöllinen ja tyylikäs ja johon menee mahdollisimman vähän kangasta. Lehden mukaan takki kestää kahden hameen iän, mutta ”tänä keväänä on ehkä syytä hankkia niiden sijasta sekä hame että housut”.

Hiihtopuvun mainos, *Kotiliesi* 24/1940.

tumaan talvisin lämpimämmin kuin koskaan aiemmin, kuten *Hopeapeili* väitti.³⁹ Lisäksi naiset olivat oppineet käyttämään housuja luontevasti:

Kun housupuvut muutamia vuosia sitten pääsivät naisten piirissä yleisemmin käytäntöön, emme olleet läheskään niin valmentautuneita ja luontevia housujalassa esiintyessämme kuin nykyään. Tämä oli suurelta osalta luonnollista tottumattomuutta – olimmehan aina olleet ikään kuin hameen turvissa, joka kätki lantiomme huonon liikkuvaisuuden, sen tarkoituksenmukaisen ja reippaan liikkuvaisuuden, jota oikea käveleminen vaatii. Mutta nyt osaamme kävellä, joka ainoa Suomen nainen, koska olemme marssineet oikein maamme puolesta ainakin kymmenen kilometriä⁴⁰. Ja jos kerran osaamme oikein kävellä, emme myös arkaile esiintymistä housupuku yllä emmekä – mikä on tärkeintä – tyylyttömästi keikistele työnhupakon tavoin ollessamme pukeutuneena housupukuun, vaan liikumme luontevan reippaasti, kenties poikamaisesti-kin, mutta ei koskaan liikanaisen ”naisellisesti”.⁴¹

Ennen sotaa naistenlehdissä oli oltu sitä mieltä, että yksi naisten housujen käytön ongelmallinen piirre on se, että nämä eivät osaa kävellä niissä luontevasti, vaan joko keikistelevät tai marssivat liian maskuliinisesti.⁴² Talvisodan aikana ja vielä kesällä 1941 naistenlehdet loivat käsitystä siitä, että sota oli muuttanut niin pukeutumista kuin naisia: he olivat vihdoinkin oppineet kävelemään housuissa luontevasti, koska kävelemisestä ja muusta ”reippaasta liikkuvaisuudesta” oli tullut heille olosuhteiden pakosta arkipäiväistä. Lisäksi he olivat muodin sijaan suunnanneet tarmonsa sotaponnisteluihin. *Hopeapeilissä* tämä tuotiin esiin ”ihmettelemällä”.

Oliko tuo kadulla hiihtotamineissa tarpova reipas nainen todellakin rouva N., jonka oli tottunut näkemään ensimmäisenä kaikkialla, missä pääkaupungissa juhlittiin? Oli todellakin. Pysähtyy hetkeksi tervehtimään ja sitten jo viittaa hyvästit. – Kiire on, olen menossa siirtoväen luokse, olemme lupautuneet vuorotellen heille lukemaan ja leikkimään lasten kanssa. Kiire on, kaikkialla sama työn rytmi, määrätietoinen, selkeä ja rauhallinen. Jokainen tietää

tehtävänsä, kukaan ei väisty. Lyhyet työntäyteiset talvipäivät sammuvat pian hiljaisiksi. Helsingin kasvot ovat yhdellä iskulla muuttuneet toisiksi.⁴³

Ennen sotaa *Eeva* ja *Hopeapeili* pitivät seurapiiritapahtumiin osallistumis-

Hopeapeilin housumuotia kesältä 1941. Tekstin mukaan ”tummansinisestä molskikankaasta tehty lyhyt housupuku on helteelläkin puutarha- ja peltotöissä mukavampi kuin hame, koska se vapauttaa alushameen ja muiden intiimien vaatekappaleiden näkymisen pelosta”.

ta, kulttuuriharrastuksia ja muodin seuraamista ylempien yhteiskuntakerosten naisten tärkeänä velvollisuutena⁴⁴, mutta sodan alkaessa heidän siihenastinen elämäntapansa alkoi näyttäytyä pinnallisena. Sodan aikana ihanteena myös näissä lehdissä oli hyödyllistä työtä tekevä nainen. *Hopeapeilissä* huomautettiin, että vaikka jollakin olisi varaa pukeutua näyttävästi, hänen isänmaallinen velvollisuutensa oli nyt pukeutua vaatimattomasti, sillä hänen tuli osoittaa sympatiaa niitä kohtaan, jotka olivat menettäneet kaiken. Varakkaiden tuli isänmaallisuuden nimissä myös lahjoittaa vaatemenoissa säästyneet varat valtion käyttöön sodan aiheuttamien aineellisten vahinkojen korjaamiseen ja korvaamiseen.⁴⁵

Kotirintaman uutuus: nainen housuissa

Muistitietoaineisto viittaa siihen, että yleinen asenneilmapiirin muutos sai nekin naiset, joilla olisi ollut jo ennen sotaa mahdollisuus ja varaa hankkia uudenaikainen hiihtopuku, tekemään sen viimeistään talvisodan syttyessä. Eräs vastaajista, varakkaan helsinkiläisperheen tytär, kuvaili, kuinka sodan uhka sai perheen naiset hankkimaan ensin monot ja sitten hiihtohousut:

Vuoden 1939 syksyllä ymmärsin ihmisten puheista, että Suomi oli ”ryssien etupiirialuetta” ja se merkitsi sotaa. Minä olin kuulut koulutoverieni puhuvan monoista ja totta kai minäkin halusin monot. Suuremmitta puheitta isoäiti vei minut Stockmannin kenkäosastolle. Olin aika yllättynyt, että vain hiljaisesti esitetty toivomukseni toteutui heti! Siihen oli varmasti vaikuttanut sodan uhka; alettiin varustautua kaiken varalta. Kun mamma näki mononi, niin hän innostui, että totta kai hänen ja isoäidin oli nyt ehdottomasti mentävä ostamaan monot. Eihän sitä tiedä, vaikka jouduttaisiin Siperiaan, eikä sinne korkokengissä voi marssia. – Uskomatonta, että juuri mamma suostui noin helposti siirtymään ”ranskalaisista koroista” hiihtokenkiin. Aivan itsestään selvää oli, että jos on monot, niin täytyy olla hiihtohousutkin. Niinpä mamma ja isoäiti lähtivät uudemman kerran Stockmannille ja nousivat hissillä kolmanteen kerrokseen, vaateosastolle. Siellä mamma valitsi itselleen tummansiniset, tyylikkää, villakankaiset

hihtohousut, joissa lahkeet oli kuin golffareissa. Ja niin sellainen ihme oli tapahtunut, että mamma siirtyi käyttämään koko talveksi 1939–1940 jotakin niin banaalia ja vulgaaria kuin pitkät housut.⁴⁶

Kirjoituksesta käy ilmi, että vastaajan äiti ei ollut innostunut hiihtämisestä 1930-luvulla, vaikka se olikin muotia, eikä ”mamma taatusti olisi vetänyt päälleen mitään niin älytöntä kuin rantahousut, eihän hän ollut innostunut olemaan uimarannallakaan”. Talvisodan sytyttyä äiti kuitenkin hankki hiihtohousut ja monet sekä niihin sopivan villapuseron ja liivin – ja meni niissä jopa töihin. ”Varsin pian mamma sai kyllä huomata, kuinka erinomaisen mukavat ja lämpimät hiihtohousut olivat talvisodan varsin lumisissa ja kovien pakkasten koettelemuksissa.”⁴⁷ Saman saivat huomata ne naiset, jotka alkoivat käyttää housuasua sota-aikana työvaatteena:

Niiden [pitkien housujen] huolettomuuden huomasin varsinaisesti jatkosodan viimeisenä kesänä, jolloin ahersin pellolla ja puutarhassa 2 ½ kk:n ajan joka arkipäivä klo 7–17. Minulle oli jostain hankittu oikea ”överhaalari” ja totesin sen mukavaksi ja helpoksi joka sään asuksi. Luultavasti mieltymykseni pitkiin housuihin perustuu siihen kokemukseen.⁴⁸

Vuonna 1942 siirtolaistyttonä lomitin ison talon piikaa. [- -] Pakkaspäivinä hevosvoimilla heinienajoon valmistautuessamme pukeuduimme poikien kuluttamiin työvaatteisiin. Kylmää torjumaan minä sain ensi kerran pitkät housut. Yllättävästi ne jouduttivat hangolla heinien mättämistä ladosta hevosien työrekiin, kuormia tallatessa vaate ei luiskahtanut saappaan alle helmojen tavoin. [- -] Olen kiitollinen [talon tyttarelle, nimi poistettu] joka neuvoi minua pukeutumaan erilaisiin töihin työvaatimusten mukaan.⁴⁹

Muistitietoaineistosta käy ilmi, että sota-ajan poikkeusolot tekivät naisten housujen käyttöä aiempaa tunnetummaksi, kun ihmiset olivat rintamalla olon, evakuointien, työvelvollisuuden ja lottakomennusten vuoksi liikkeellä ja tekemisissä erilaisten ihmisryhmien kanssa. Karjalasta Kes-

ki-Suomeen evakkona saapunut nainen muisteli ensimmäistä kohtaamistaan housupukuisen naisen kanssa näin:

En koskaan kotikylässäni ennen talvisotaa nähnyt naisilla pitkiä housuja jalassa, mutta kun jouduimme evakkopaikkaamme Keski-Suomeen, siellä oli jo vinttikamarissa asumassa helsinkiläinen rouva pienen poikansa kanssa. Hän oli tullut Helsingistä pommituksia pakoon jo ennen meitä. Aamulla hän tuli ovensuuhun meidän asuinpaikkaamme [kartanon väentupaan] katsomaan joko posti on tuotu. Kylläpä meidän kylän mummoilla oli ihmettelmistä: ”Niä o ko miehihe housut jalas, se kuulukii oleva keuhkotautine, ettei vaa vilustu näil kouviil pakkasiil.” ”No tietääh se et arkaha se o vissii muutenkii ko o pitänt jo Helssingist tulla sottaa karkuu tänne ast.” Tämä rouva oli pukeutunut leoparditurkkiin, jonka helman alta näkyivät pitkät hiihtohousut ja jalassa hänellä olivat monot hiihtosukkien varret käännettynä monojen päälle. Mutta tämä kaikki oli outoa vanhoille maalaiskylän mummoille, jotka kaikki eivät olleet vielä tottuneet pitämään alushousujakaan.”⁵⁰

Kun kyläläiset palasivat jatkosodan aikana Karjalaan, niin ”silloin jo oli siivousryhmän tytöillä pitkät housut” ja jo samana vuonna ”alkoi ilmestyä nuorten tyttöjen jalkoihin pyhäisinkin hiihtohousuja”.⁵¹

Jos sota ei olisi syttynyt, voi vain arvailla, missä vaiheessa tietoa naisten hiihtohousumuodista olisi kiirinyt syrjäiseen karjalaiskylään. Muisteluvastausten perusteella uudet muoti-ilmiot tunnettiin 1930-luvulla lähinnä kaupungeissa. Maaseudulla housuja alkoivat ensimmäisenä käyttää kaupungeista maalle muuttaneiden perheiden tytöt tai nuoret, vastavalmistuneet naisopettajat.⁵²

Yksi vastaaja kertoi, että alkanut käyttää hiihtohousuja sodan aikana seuraavan episodin seurauksena:

Olin talvisodan lottakomennuksella, jouduin sen jälkeen puhelinkeskukseen toiselle paikkakunnalle. Lähdin siellä hiihtämään hame päällä. Paikkakunnan hienoilla tytöillä niin kuin keskusneideillä oli housuhameita. Yksi heistä sanoi ”niinhän sinä olet kuin

vanhanajan postikorteissa”. Sulhaseni sanoi, ”on viimeinen kerta, kun hiihtoasuasi pilkataan. Isäsi piti sinulle komennon, nyt pidän minä”. Osti minulle hiihtohousut ja sinisen vuorittoman puuvillajakun.”⁵³

Vastaaja selitti, että ennen sotaa naisten urheiluhousujen käyttö oli ollut hänen kotikylässään harvinaista, ja kun hän oli 1930-luvun lopulla muuttanut pois kotoa, yksi isän antama elämänohje oli kuulunut, että ”pitkät pöksyt jalassa elä eteeni tule”.⁵⁴ Sota-aikana, uudessa ympäristössä naisten hiihtohousuja pidettiin itsestäänselvyytenä. Toisaalta on niitäkin naisia, jotka kertoivat, että pitkille housuille olisi sota-aikana toden totta ollut käyttöä kylminä talvina, mutta ei ollut tietoaakaan, että naisetkin voisivat niitä käyttää.⁵⁵ He kohtasivat ilmiön ensi kerran vasta sodan jälkeen.

Paheksumisrintama

Asenteiden osalta sota-aika ei kuitenkaan merkinnyt täydellistä muutosta. Varsinkin maaseudulla naisten housujen käyttöä paheksuttiin edelleen. Eräs vastaajista kertoi hankkineensa pitkät housut talvella 1940: ”Oli onnen kauppa, että edes sellaiset löysin Tampereelta. Ne olivat tummanpunaiset huovutetut paksut hiihtohousut, Suomen Trikoon tuotetta. Niistä kyllä sain kuulla kunniani, kuinka säädyttömät ne olivat. Hiljainen maalaiskylä ei hyväksynyt housujani.”⁵⁶ Eräs toinen vastaaja muisteli, että ”kun eräs tyttö puki ylleen veljensä puvun [sota-aikana], niin sitä paheksuttiin niin paljon, että tyttö teetti housuista hameen.”⁵⁷ Kansan kes-

Kotiliesi toukokuussa 1944: ”Reipas kaupunkilaistyttö arkisessa työasussaan. Tällaisessa puvussa ei luonnollisestikaan matkusteta.”

kuudessa ei siis sota-aikanakaan luovuttu vanhoista sopivaisuuskäsityksistä.

Kiinnostavaa on, että naistenlehdet muuttivat linjaansa housukysymykseen jatkosodan aikana: naisille esitettiin taas vaatimus pukeutua kauniisti ja naisellisuutta korostaen, sillä ”[k]auneuden viljely on tärkeää mielialamme vuoksi”.⁵⁸ Naisille alettiin opettaa, että pukeutumisvalintoja miettiessään heidän tuli muistaa vastuunsa kansakunnan moraalin ylläpitäjinä,⁵⁹ mikä olikin yksi naisten tärkeimmistä tehtävistä sota-aikana.⁶⁰ *Hopeapeilissä* kirjoitettiin jo syksyllä 1941, että kun naisella on koko työpäivän ollut haalari tai muu virka- tai suoja-puku yllään, hänen tulisi työpäivän päätyttyä vaihtaa ammattipuku ”yksilöllisempään siviiliasuun”, joka antaa hänen ”naisellisuutensaakin päästä esiin ja arvoonsa”. Toisaalta siviiliasussakin arvostettiin yksinkertaisuutta ja vaatimattomuutta, isänmaallisuuden nimissä, sillä se kertoi järkevyydestä.⁶¹ *Kotiliedessä* taas huomautettiin jo talvisodan aikana, että naisten tulee luopua pitkien housujen käytöstä siksi aikaa, kun mies on rintamalta lomalla, sillä mies ei sitä varmaankaan hyväksy.⁶² Housujen käyttö siis sallittiin vain silloin, kun miehet eivät olleet näkemässä. Käsitellessään työvelvollisina maataloustöihin lähtevien kaupunkilaistyttöjen pukeutumista naistenlehdet neuvoivat heitä pakkaamaan housupuvun mukaan työvaatteeksi, sillä sen käyttö säästi muita vaatteita, mutta housupukuisena ei saanut matkustaa kohteeseen.⁶³

Sota-aikana perustettu *Muoti ja Kauneus* -lehti iloitsi jo keväällä 1942 siitä, että naiset olivat hylänneet hiihtohousut – säännöstelystä ja kangaspulasta huolimatta:

Toisaalta sodasta palanneet miehet vaativat naisia luopumaan näistä epänaisellisista pukimista. Kuva viehättävästä, kauniisti pukeutuneesta ja naisellisesti naisesta oli kangastunut heille pitkien sotakuukausien aikana unelmana kodista ja rauhanaikaisesta elämästä. Ja toisaalta naisille itselleenkin hiihtohousujen muuten perin mukava käyttö toi liian elävästi mieleen sotatalven raskaat tapahtumat. Me tunsimme kaikki tarvitsevamme kauneuden elähdyttävää, hermoja rauhoittavaa ja valoisaa vaikutusta. Niinpä kauneuden viljely, *muoti* on ollut meilläkin eräänä tärkeänä voimanlähteenä sisäisen järkkyneen minämme tasapainoon saattamisessa, mielentilamme jälleenrakennustyössä. [- -] Me tarvit-

semme myös hyödytöntä, keveää kauneutta jaksaksemme viedä eteenpäin niitä raskaita ja vaativia tehtäviä, joista tulevaisuutemme riippuu.⁶⁴

Jatkosodan aikana muodikkaus ja naisellisuus alettiin siis nähdä taas tärkeinä, sillä ne toivat sodan runtelemaan katukuvaan ja arkielämään paljon kaivattua kauneutta ja rauhanaikaisuuden illuusiota. Housupukuinen nainen merkityksellistyi tässä yhteydessä sota-ajan ankaran todellisuuden ja moraalikoodien löystymisen uhkan korostajana.

Muoti ja Kauneus -lehden huomautus siitä, että naiset eivät säännöstelystä huolimatta pukeutuneet enää housuihin, on varsin mielenkiintoinen, sillä sota-ajan pukeutumista koskevassa tutkimuksessa ja muistelussa korostuvat kangas- ja vaatepula ja tekstiilien jatkuva kierrättäminen; tärkeintä oli se, että oli edes jotain päälle pantavaa, muodikkaudelle ja tyylikkyyden vaalimiselle ei ollut sijaa.⁶⁵ Valmisvaatteita ei sodan aikana ollut edes saatavilla, sillä siviilitarkoituksia palveleva vaatetuotanto kiellettiin kokonaan kesäkuussa 1941. Tämän jälkeen saatavilla oli – vanhojen vaat-

Tammikuun 1944 *Hopeapeilissä* annettiin ohjeita työ- ja kotipukeutumiseen. Housut ovat työvaate, ei kotivaate.

teiden ja jalkineiden lisäksi – vain tekokuiduista ja paperista valmistettuja tuotteita sekä rajoitetusti tuontitavaraa. Vuosina 1942–1945 Suomeen ei tuotu lainkaan puuvillaa, villaa ja vuotia, ja kankaiden tuonti loppui kokonaan 1944–1945.⁶⁶ Pula helpotti vasta 1950-luvulla, kun säännöstely lopullisesti päättyi.⁶⁷

Naisten rooli moraalien ylläpitäjinä ja housujen käytön paheksuttavuus kietoutuvat yhteen *Eevassa* vuonna 1944 ilmestyneessä jutussa, jossa miehet lukevat korsussa muotilehteä, joka jostain syystä oli päätynyt rintamalle. Jutun aluksi miehet naureskelevat hullunkurisena pitämälleen hattumuodille. Naisten housumuoti sen sijaan herätti heissä ärtymystä: ”Mitä me saamme yllemme siviiliin päästyämme, kun vaimomme ja tyttäremme hamstraavat kaikki housumme. Se on väärin.’ Muutkin olivat tuohtuneita: ”Täytyykö minun vapauduttuani ruveta kävelemään aluspöksylläni! Se ei passaa. Tuonkin tantan päällä olevat housut ovat aivan siveettömät; noin suuri mamma ja noin pienet housut.”⁶⁸ Hieman rauhoituttuaan miehet lopulta totesivat, että mottitalkoissa, maataloustöissä ja rakennushommissa sekä junankuljettajina naiset saivat esiintyä housuissa. Sen sijaan he paheksuivat jyrkästi linnoituspataljoonan esikunnan naisvirkkailijoita, joilla he tiesivät ”melkeinpä jokaisella olevan kaksi, kolme paria miesten housuja: pitkiä housuja, golf-housuja, ratsastushousuja, verryttelyhousuja, urheiluhousuja ja hamehousuja. Ja miten hienoista, miehekkäistä kankaista. – Ja se on totisesti väärin, Iso-Eemeli vakuutti siveellisen paheksumisen vallassa.”⁶⁹

Miesten näkökulmasta esitetyt mielipiteet olivat *Eevassa* jo 1930-luvulla keino käsitellä naisten housujen käyttöä muodin maailmaa laajemmin ja esittää kritiikkiä sitä kohtaan. Miesten näkökulman esittelyn tehtävänä oli saada naiset katsomaan pukeutumistaan ja käyttäytymistään ulkoa päin, auktoriteettiasemaan asetettujen miesten näkökulmasta ja tarvittaessa korjaamaan niitä.⁷⁰ Kiinnostava piirre jutussa on se, että miehet ”tiesivät” naisvirkkailijoiden omistavan useamman parin housuja. Pitkät housut eivät kuuluneet lottapukuun, sillä heidän sairaanhoitajan asua muistuttavan pukunsa tuli ilmaista, että heidän velvollisuuksiinsa ei kuulunut aseellinen maanpuolustus. Lisäksi puvun tuli ilmaista ulkoista ja sisäistä puhtautta eli siveellisyyttä.⁷¹ Jutun perusteella rintamalla olevat miehet olivat saaneet sen käsityksen, että heidän poissa ollessaan kotirintaman naiset ovat luopuneet sotaa edeltävistä sopivuus- ja siveelisyysäännöistä ja alkaneet käyttää housuja laajasti erilaisissa käyttötar-

koituksissa. Miesten tuohtumusta lisäsi tieto siitä, että naiset käyttivät nimenomaan miesten housuja ja jopa rintamalla olevien puolisoitensa omia housuja. Tämä pitikin monen naisen osalta paikkansa: keruukyselyn vastaajat kertoivat, että sota-aikana naiset käyttivät nimenomaan niitä miesten housuja – eli miespuolisten sukulaistensa vanhoja housuja – joita kotona oli saatavilla, kun joutuivat tarttumaan miesten töihin.⁷²

Jutussa oleva viittaus hienoihin kankaisiin tuo myös vaikutelman kankaan tuhlaamisesta. Vaikka jutussa ei kerrota, ovatko naisvirkailijoiden housut sotaa edeltävältä ajalta vai hankittu vasta sota-aikana, keskeistä on, että naisten housuvalikoima näyttäytyy kangas- ja vaatepulan aikana ensinnäkin suhteettoman laajalta ja toiseksi miehille tarkoitettujen kulutustavaroiden omimiselta. Naisten housujen käyttö on täten siveetöntä ja moraalitonta käyttäytymistä. Kokonaisuutena juttu kertoo myös sota- ja kotirintaman etäännyttämisestä toisistaan jatkosodan aikana; talvisodan yhteishengen koettiin kadonneen ja kokemus siitä, että kotirintamalla ei ymmärretä rintamaolosuhteita eikä sotarintamalla kotirintaman arkea herätti tyytymättömyyttä.⁷³

Avustuspaketit muodin levittäjinä

Eräs vastaajista kertoi saaneensa ensimmäiset pitkät housut 13-vuotiaana Amerikan paketista, joita jaettiin siirtokarjalaisille talvisodan jälkeen:

Naapurin emäntä oli pakettien jakaja. Hän ei tietänyt, kenelle voisi antaa ne rantahousut, hän toi ne meille ja kysyi äidiltä voisiko antaa ne niin nuorelle tytölle. Ne olivat aikuisen naisen housut ja liian isot ikäiselleni. Emäntä pyysi sovittamaan, hän lupasi, että saisin korjata niitä hänen ompelukoneellaan. Housuja täytyi kaivata joka saumasta, pituudesta ei tarvinnut leikata, olin pitkäkoipinen kuin hevosen varsa. Kun laittoivat nauhat jalkapohjien alle, niin lahkeet eivät nousseet ylös heiniä sullottaessa heinäheikkissä kuormaa tehdessä, eikä suulissa heinäpinnan päällä. Niistä amerikkalaisista hienoista rantahousuista tuli siis työhousut. Äiti varoitti menemästä kylän väen näkyville niissä housuissa.⁷⁴

Naisten pitkät housut olivat avustusten jakajalle kenties niin eksoottinen vaatekappale, että hän ei uskaltanut antaa niitä kenellekään aikuiselle naiselle, joten ehdotti, voisiko joku tyttö ne ottaa. Näin 1930-luvun muodikas vapaa-ajan vaate, rantahousut päätyivät suomalaistytön työvaatteeksi sota-aikana. Kuten vastaaja kommentoi, ”Kuka lie niitä housuja Amerikan rannoilla käyttänyt, ei varmaan osannut aavistaa, että ne joutuisivat evakkotytölle, ja myöhemmin raidaksi mattoon, jota käytettiin Karjalan kannaksella uuden tuvan lattialla.” Kevyet kesähousut eivät työvaatteenakaan kauaa kestäneet, joten ne päätyivät matonkuteeksi jo syksyllä 1943.⁷⁵ Myös muutama muu vastaaja kertoi niin ikään saaneensa ensimmäiset housunsa, urheiluhousut, avustuspaketista tai sukulaisilta Ruotsista tai Amerikasta sodan aikana tai heti sen jälkeen. Näin kangas- ja vaatepulan yllättävänä seurauksena oli se, että urheiluhousumuoti levisi sen ansiosta, avustuspakettien kautta, suomalaisille naisille ja toi heille tuulahduksen sellaisesta pukeutumisesta, joka varsinaisesti oli heidän ulottuvillaan vasta sodan ja pulavuosien jälkeen 1950-luvulla.

Sotapukeutuminen ja sukupuoli

Aiemmassa tutkimuksessa on korostunut vaate- ja kangaspulan sekä käytännöllisyyttä painottaneiden asenteiden merkitys sota-ajan pukeutumisen ohjaajana kotirintamalla: muodikkuus samoin kuin aiemmat pukeutumiskulttuuriset säännöt jäivät sivuun, kun naisia neuvottiin pukeutumaan mahdollisimman käytännöllisesti ja hyödyntämään vaatteiden valmistuksessa kaikki saatavilla olevat tekstiilit. Sodan jatkuessa ja vielä sen jälkeenkin pula-aikana tärkeintä oli löytää edes jotain päällelantavaa. Näiden seikkojen vuoksi naisten pitkien housujen käyttö on katsottu yleistyneen naisten pukeutumisessa: sota-aikana käytännöllisyys ajoi vanhojen sovinnaisuussääntöjen ohi, ja naiset tarvitsivat housuja tehdessään niin sanottuja miesten töitä.⁷⁶

Muistitieto- ja naistenlehtiaineisto osoittavat, että naisten pitkien housujen käyttö ei ollut sota-aikanakaan yksiselitteinen kysymys. Toisaalta se yleistyi ja asenteet muuttuivat sallivimmiksi, mutta toisaalta sitä paheksuttiin entiseen tapaan. Jotkut naiset taas kokivat, että sota-aikana ei ollut tietoaakaan naisten pitkien housujen käytöstä: niiden kerrotaan

tulleen naisten pukeutumiseen vasta sodan jälkeen. 1950- ja 1960-luvuilla alkaakin muistitietoaineiston perusteella olla itsestään selvää, että naiset käyttävät housuja urheilu- ja työvaatteena sitä mukaa, kun niitä alkaa olla saatavilla.⁷⁷ Mikä merkitys sota-ajalla sitten oli tälle kehitykselle? Aineistosta löytyy tukea kaikille artikkelin alussa mainituille väitteille sota-ajan merkityksestä naisten aseman muutokselle.

Ensimmäistä tulkintaa, jonka mukaan sota muutti naisten asemaa ja elämää merkittävästi⁷⁸, tukevat naistenlehtien sodan aikana antamat ohjeet ja joidenkin naisten kokemukset: Talvisodan aikana naistenlehdet voimallisesti suosittelivat naisia käyttämään pitkiä housuja, ja jatkosodan aikana työvelvollisuustyttöjä ohjattiin housujen käyttäjiksi. Lisäksi jatkosodan aikana annetut, naisten housujen käyttöä rajoittamaan pyrkivät ohjeet kertovat, että tapa oli siinä määrin yleistynyt, että sen sääteley katsottiin tarpeelliseksi. Muistitietoaineistossa tätä tulkintaa tukevat ne vastaukset, joissa kerrottiin, kuinka sota-ajan tilanne sai hankkimaan ensimmäiset pitkät housut, tai alkamaan niiden käyttäjäksi tai kuinka sota-ajan avustuspaketit toivat housut ensimmäistä kertaa ulottuville.

Jatkumoteoriaa eli käsitystä siitä, että naisten asema pysyi sota-aikana päällisin puolin samanlaisena kuin ennen sotaa,⁷⁹ tukevat muistitietoaineistossa kuvaukset siitä, kuinka naisten pitkien housujen käyttöä paheksuttiin sota-aikana samalla tavalla kuin sitä ennen. Näissä kuvauksissa korostuu, että edes sota-ajan kangas- ja vaatepula, ja se, että naisia tarvittiin myös miesten töissä, ei edesauttanut naisten housujen käytön hyväksymistä, vaan niitä pidettiin edelleen säädyttömänä ja naisille sopimattomana vaatekappaleena. Myös naistenlehtien pukeutumisohteet olivat sodan aikana, talvisotaa lukuun ottamatta, samanlaisia kuin ennen sotaa: housut hyväksyttiin vain työ- ja urheiluvaatteeksi, eikä niitä sopinut käyttää matkalla töihin tai sieltä pois. Hämmennystä ja vihamielisyyttä naisten pitkien housujen käyttöä kohtaan, sekä tarvetta rajata niiden käyttöä, lisäsi sota-aikana maskuliinisuuden

Kesällä 1944 valonheitinlotat saivat erikoisluvan käyttää housuja. He olivat myös ainoita lottia, jotka käsittelivät aseita, mitä lottajohdon oli vaikea hyväksyä.
(Kuva Helvi Viljanen)

kriisi, jota aiheutti naisten tulo miesvaltaisille työpaikoille ja miehisiinä pidettyihin tehtäviin.⁸⁰ Tätä myös *Eeva*-lehdessä julkaistu, rintamamiesten mielipiteitä naisten pitkien housujen käyttöä kohtaan käsitellyt juttu heijasti. Naisten pitkien housujen käyttöä koskevat ohjeet ja niistä käyty keskustelu olivat siis jatkumoa sota edeltävän ajan keskustelulle, jossa naisten urheilu- ja työhousujen käytön sekä urheilullisen naisihanteen pelättiin aiheuttavan naisten maskuliinistumista sekä muuttavan liiaksi sukupuolirooleja.⁸¹

Naistenlehtien jatkosodan aikana antamat pukeutumisohjeet tukevat tulkintaa myös siitä, että sota ei häivyttänyt sukupuolten välisiä eroja vaan korosti niitä.⁸² Naisia neuvottiin jättämään housujen käyttö mahdollisimman vähiin, pukeutumaan kauniisti ja korostamaan ulkoasun feminiinisyttä juuri siksi, että oli sota: miesten maskuliinien rooli sotilaina tarvitsi vastaparikseen kotirintaman naisellisen ja säädylisen naisen. Lisäksi housujen, univormuja ja muiden työasujen käytön yleistyminen vaati vastapainokseen sitä, että naiset muutoin säilyttivät naisellisuutensa uusissa tehtävissään.⁸³ Tämä keskustelu on tyypillistä myös muille tilanteille, joissa naiset ovat alkaneet käyttää univormua tai muuta miesten työpuvun mukaista työvaatetta, jotka ilmaisevat perinteisiä ja ideaaleja maskuliinisuuden ominaisuuksia ja jotka ovat siten ristiriidassa normatiivisen feminiinisuuden kanssa.⁸⁴ Tästä syystä sodan aikana kiinnitettiin paljon huomiota myös lottapuvun norminmukaiseen käyttöön, vaikka puku oli epäkäytännöllinen ja sitä koskevia sääntöjä oli rintamaolosuhteissa hankala noudattaa. Siviilivaatteita ei saanut käyttää ja puku, erityisesti sen valkoiset kaulukset, mansetit ja esiliina, vaadittiin pitämään aina puhtaina. Ohjeilla haluttiin säilyttää kuri ja järjestys rintamalla.⁸⁵ Kaija Heikkinen on myös todennut, että juuri housujen – sukupuoli-ideologialtaan epäselvän vaateen – yleistyminen selittää lottapuvun symboliikkaa ja lottajärjestön vimmaa pukea lotat normienmukaiseen lottapukuun.⁸⁶

Neljäs tulkinta, jonka mukaan sota oli poikkeusaikaa, jonka jälkeen palattiin taas takaisin perinteisiin sukupuolirooleihin⁸⁷, saa tukea niistä muistitietovastauksista, joissa kerrottiin, että housujen käyttö oli alkanut sota-aikana, kun naisten piti tehdä maatiloilla miestenkin työt, mutta se ei jatkunut enää sodan jälkeen. Nainen, jolla oli pitkät housut työvaatteena ollessaan sota-aikana lomittamassa ison talon piikkaa, kertoi, että hän olisi sodan jälkeen saanut ottaa ”runttavaatteeksi ulkotöihin kaatuneen rennin vaatteita, mutta meillä majailevat metsätyömiehet tarvitsivat niitä ki-

peämmin”. Hän itse oli nuorena miniänä sodan jälkeen vastuussa kodin ja lasten hoidosta.⁸⁸ Kiinnostava piirre naistenlehtiaineistossa on se, että työhousujen käyttöä käsiteltiin sota-aikana vain työvelvollisuutta suorittavia tyttöjä, ei maaseudun naisia koskevana kysymyksenä.⁸⁹ Työvelvollisuustyöt taas, jotka niin muistitieto- kuin lehtiaineistossa nousevat selkeimmin esiin ryhmänä, joka käytti sota-aikana housuja työvaatteena, olivat sota-ajan tilapäinen ratkaisu työvoimapulaan. Heihin on liitetty sodan aikana ja sen jälkeen hyvin negatiivisiakin määreitä puolustettaessa lottien louttua kunniaa: jos rintamalla oli moraalittomasti käyttäytyneitä naisia, ne olivat työvelvollisia, eivät lottia.⁹⁰ Nämä kaksi naisryhmää erosivat toisistaan selkeimmin pukeutumisen kautta: lottien kohdalla housujen käyttö oli vastoin järjestön naismallia⁹¹ mutta työvelvollisuustyttöjä nimenomaan kehoitettiin käyttämään housuasua. Näin ollen housujen tulo naisten pukeutumiseen sota-aikana oli vain tilapäistä ja se koski vain työvelvollisia, jotka olivat sodan aikainen tilapäinen työntekijäryhmä.

Luultavasti keskeisin merkitys, mikä sota-ajalla oli naisten housujen käytön yleistymiseen, oli se, että sodan aikana yhä useampi ihminen tuli tietoiseksi naisten housujen käytöstä. Ennen sotaa naisten housujen käyttö oli niin sanotusti paremman väen naisten tapa, jota ei maaseudulla tunnettu välttämättä lainkaan, mutta sota-aikana viestimet, erityisesti naistenlehdet kannustivat naisia käyttämään housuja työ- ja urheiluvaatteena. Lisäksi sota toi eri kansankerrosten ja eri alueiden väkeä aiempaa enemmän tekemisiin toistensa kanssa ja myös naisten housumuoti tai tieto siitä pääsi siten leviämään. Pieni merkityksensä tässä oli myös avustuspaketeilla, joiden kautta sotaa edeltävän ajan amerikkalainen ja ruotsalainen muoti levisivät suomalaisten keskuuteen. Niinpä sodan jälkeen, varsinkin sitten, kun kangas- ja vaatepula olivat ohi ja kun naisten urheiluhousuja alkoi olla yhä yleisemmin saatavilla, ne olivat yhä useammalle suomalaiselle tuttu vaate.

Keskusteltaessa sodan merkityksestä naisten asemalle erityisesti muistitietoaineistoja käyttäneet tutkijat ovat huomauttaneet, että vaikka sota ei käytännössä muuttanut naisten asemaa, sota-ajan kokemuksilla oli naisille itselleen tärkeä voimaannuttava merkitys, kun he kokivat tekevänsä tärkeää työtä, ja he itse samoin kuin työantajat ja miehet huomasivat naisten pärjäävän.⁹² Tämä teema näkyy housujen käyttöä koskevissa muistitietovastauksissa: sota-ajan positiiviset kokemukset olivat merkittävä syy siihen, että naiset itse muuttivat suhtautumistaan housujen käyttöön, jos

he olivat aiemmin olleet negatiivisia niitä kohtaan. Yksittäisten naisten kohdalla sota todellakin toi pitkät housut heidän pukeutumiseensa, sillä tuolloin he syystä tai toisesta joutuivat tai pääsivät niitä käyttämään. Ennen sota he eivät olleet joko rohjenneet käyttää niitä, tai heillä ei ollut siihen mahdollisuutta, koska naisten pitkien housuja ei joko tunnettu tai sitä ei ollut pidetty sopivana. Sota-aikana useimmat heistä huomasivat hiihtämisen tai työnteon sujuvan helpommin housuissa kuin hameessa, mikä lisäsi onnistumisen ja pärjäämisen kokemuksia.

Viitteet

- 1 Aake Jermo, *Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä*. Otava. Helsinki 1974, 281; Sirkka Kopisto, *Moderni Chic Nainen. Muodin vuosikymmenet 1920–1960. Modern Chic Woman. Dress and Fashion 1920–1960*. Museovirasto. Helsinki 1997, 60–61.
- 2 Artikkelel liittyy Suomen Akatemian rahoittamaan projektiin Happy Days? The Everyday Life and Nostalgia of the Extended 1950s (nro 137923).
- 3 Penny Summerfield, "It did me good in lots of ways": British Women in Transition from War to Peace. Teoksessa *When The War Was Over. Women, War and Peace in Europe, 1940–1956*. Toimittaneet Claire Duchén & Irene Bandhauer-Schöffman. Leicester University Press. London & New York 2000, 13; Pia Olsson, *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava. Helsinki 2005, 15–17; Pia Olsson, *Women in Distress. Self-understanding among 20th-century Finnish rural women*. LIT. Berlin 2011, 61–67; Kaija Heikkinen, *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Joensuu 2012, 334–337; Kirsi-Maria Hytönen, *Ei elämäni lomaa mahtunut. Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Kultaneito XIII. Suomen kansantietouden tutkijain seura. Joensuu 2014, 225.
- 4 Joanne Entwistle, *The Fashioned Body. Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity. Cambridge-Malden 2000, 49–52.
- 5 Muistitietoaineisto koostuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keruuarkiston vuosina 2006–2007 keräämän naisten housujen käytön historiaa kartoittavan keruukyselyn (koodi SKS KRA Housut 2006) vastauksista. Artikkelin aineistoksi on valittu vuosina 1913–1935 syntyneiden naisten vastaukset, joita on yhteensä 50 kpl. Aineiston keruun tarkoituksena oli koota erilaisen taustan omaavien suomalaisten naisten omakohtaisia, omista lähtökohdistaan kertomia kuvauksia housujen käytön yleistyisestä naisten pukeutumisessa. Kysely on nähtävillä keruuarkiston verkkosivulla <http://neba.finlit.fi/kra/keruut/naistenhousut.htm>.
- 6 Keruukyselyvastauksista tutkimusaineistona ja muistitietotutkimuksen tarkoituksista ks. Hytönen 2014, 26–28; Outi Fingerroos ja Riina Haanpää, Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006, 28–40; Taina Ukkonen, *Menneisyyden tulkinta kertomalla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 797. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2000, 15.
- 7 Analysoin naistenlehtitekstejä mediatutkimuksessa käytettyyn yhteiskuntatieteelliseen diskurssianalyysin menetelmin, jolloin diskurssilla tarkoitetaan sosiaalisen toiminnan muotona syntyneitä ja toiston ja variaatioiden kautta kiteytyneitä puhe- ja ajattelutapoja jostain tietystä aihealueesta, jotka vastavuoroisesti luovat sosiaalista todellisuutta. Ks. Norman Fairclough (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity; Sari Pietikäinen & Anne Mäntynen (2009) *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- 8 *Kotiliesi* on perustettu 1922 ja sitä kustansi aluksi WSOY ja vuodesta 1934 Yhtyneet Kuvalehdet. *Eeva* on ilmestynyt vuodesta 1933 ja tutkimusajankohtana sitä kustansi Kustannusosakeyhtiö Eeva. *Hopeapeilin* perusti 1936 Yhtyneet Kuvalehdet. *Muoti ja Kauneus* -lehti ilmestyi 1940–1941 Suomalainen Mainonta Oy:n julkaisemana. Lehtien kohdeyleisöistä ks. Raili Malmberg, Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina. Teoksessa *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila. Kuopio 1991, 191–214; Arja Turunen. *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden*

- ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Muinaismuistoyhdistys. Helsinki 2011a, 161–174, 195–197, 347–359.
- 9 Patricia Campbell Warner, *When the Girls Came Out to Play. The Birth of American Sportswear*. University of Massachusetts Press. Amherst and Boston 2006.
  - 10 Leena Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917*. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no 93. Liikuntatieteellinen Seura. Helsinki 1984, 131–133.
  - 11 Warner 2006, 196ff.
  - 12 Sandrine Jamain-Samson, Sportswear During the Inter-war Years: A Testimony to the Modernisation of French Sport. *The International Journal of the History of Sport* 28:14, 1944–1967
  - 13 Susan Grayzel, Nostalgia, Gender, and the Countryside: Placing the “Land Girl” in First World War Britain. *Rural History* (1999) 10, 2, 155–170.
  - 14 Ks. esim. Marja Piironen-Honkanen. *Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918*. Sipoo 2006.
  - 15 1920- ja 1930-lukujen naisihanteesta, naisten muodista sekä urheilun merkityksestä niille, ks. Mary Louise Roberts, *Civilization Without Sexes. Reconstructing Gender in Postwar France, 1917–1927*. The University of Chicago Press. Chicago & London 1994; Elizabeth Wilson & Lou Taylor, *Through the Looking Glass. A History of Dress from 1860 to the Present Day*. BBC Books. London 1989, 80–101; Patricia Campbell Warner, *The Americanization of Fashion: Sportswear, The Movies and the 1930s*. Teoksessa *Twentieth-Century American Fashion*. Toimittaneet Linda Welters & Patricia A. Cunningham. Berg. Oxford – New York 2005, 79–98; Catherine Horwood, *Keeping Up Appearances. Fashion and Class Between the Wars*. The History Press. Gloucestershire 2011, 75–95.
  - 16 Horwood 2011, 80–91.
  - 17 Pariisin muotitalonkien hihtopuvut oli tarkoitettu nimenomaan lasketteluun. Ks. Turunen 2011a, 246–247, 293.
  - 18 Antero Heikkinen, *Kansallisurheilun suuri nousu. Suomen hiihtourheilun laajuus, yhteiskunnalliset tavoitteet ja merkitys 1918–1940*. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no 81. Liikuntatieteellinen Seura. Helsinki, 1981.
  - 19 Ks. aiheesta Turunen 2011a, 236–248; Arja Turunen, Urheilevien naisten suosikki. Housut naisten urheiluvaatteena sotien välisenä aikana. Teoksessa *Nainen housuissa*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen. Suomen urheiluhistoriallinen seura. Helsinki 2011b, 17–20.
  - 20 Turunen 2011a, 223–224, 245–246.
  - 21 Turunen 2011a, 239, 284–291.
  - 22 Turunen 2011a, 288–291; Turunen 2011b, 20–25.
  - 23 SKS KRA Housut 119.2006, synt. 1928.
  - 24 Bo Lönnqvist, Perinteellinen ja moderni pukumme. Julkaisussa *Kotiseutu* 3–4/1974, 85–88; Bo Lönnqvist (1978b) Puku ja muoti Suomessa 1920–1970. Julkaisussa *Kotiseutu* 4–5/1978, 128–135. Toini-Inkeri Kaukonen, *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. WSOY. Helsinki 1985, 12–13, 266, 270.
  - 25 SKS KRA Housut 88.2006, synt. 1929.
  - 26 SKS KRA Housut 88.2006, synt. 1929.
  - 27 Ks. Turunen 2011a, 250–272, 336–342.

- 28 Tuula Leimu, Suomen teollisuusväestön työvaatteista. *Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja*. Suomen kielen seura. Turku 1977, 92–94; Pauli Kettunen, *Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuoja teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1994, 245.
- 29 *Kotiliesi* 6/1940, 154.
- 30 *Kotiliesi* 6/1940, 154.
- 31 Turunen 2011a, 331–336.
- 32 *Hopeapeili* 3/1940, 23.
- 33 Ks. esim. Hytönen 2014.
- 34 *Hopeapeili* 2/1940, 17.
- 35 *Eeva* 11/1940, 22.
- 36 SKS KRA Housut 2.2006, synt. 1919.
- 37 Aikasalo Päivi, *Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumishanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle*. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki 2000, 207; Janne Haikari, Kun sota loppuu mutta velvoitteet jatkuvat. Suomen jälleenrakentaminen *Kotiliesi*-lehdessä 1940–1941. Teoksessa *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Toimittaneet Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo. Historiallinen arkisto 124. SKS. Helsinki 2006; Jenni Kirves, ”Päivittäinen myrkyannoksemme” – sensuuri ja propagandaa jatkosodassa. Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toimittaneet Sari Näre & Jenni Kirves. Johny Niga. Helsinki 2008.
- 38 Koska Pariisin hiihtopukumalleja ei pidetty suomalaisnaisille sopivina, *Kotiliesi* markkinoi heille käytännöllisempää suomalaista mallia, ks. Turunen 2011a, 286–288. Myös *Eeva* ja *Hopeapeili* suosittelivat lukijoilleen suomalaista pukumallia käytännöllisistä syistä, ks. Turunen 2011a, 248, 323–324.
- 39 *Hopeapeili* 3/1940, 23.
- 40 Marsilla tarkoitetaan luultavasti Suomessa ja Ruotsissa toukokuussa 1941 järjestettyä maaottelumarssia. Ks. Erkki Vasara, Urheilua täällä ja ”siellä jossakin”. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toimittaneet Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. WSOY. Helsinki 2007, 594–595.
- 41 *Hopeapeili* 7/1941, 26–28.
- 42 Turunen 2011a, 326–336.
- 43 *Hopeapeili* 1/1940, 13.
- 44 Turunen 2011a, 191, 196.
- 45 *Hopeapeili* 4/1940, 16–17.
- 46 SKS KRA Housut 307.2006, synt. 1929.
- 47 SKS KRA Housut 305–307.2006, synt. 1929.
- 48 SKS KRA Housut 464.2006, synt. 1927.
- 49 SKS KRA Housut 148.2006, synt. 1926.
- 50 SKS KRA Housut 110.2006, synt. 1928.
- 51 SKS KRA Housut 110.2006, synt. 1928.
- 52 Esim. SKS KRA Housut 331–333.2006, synt. 1919; SKS KRA Housut 123–126.2006, synt. 1927.

- 53 SKS KRA Housut 331–332.2005, synt. 1919.
- 54 SKS KRA Housut 331–332.2005, synt. 1919.
- 55 Esim. SKS KRA Housut 437–440.2006, synt. 1919.
- 56 SKS KRA Housut 2.2006, synt. 1919.
- 57 SKS KRA Housut 293.2006, synt. 1933.
- 58 *Muoti ja kauneus*, näytenumero 1940, ei sivunumeroita.
- 59 Samoin ajateltiin myös esimerkiksi Yhdysvalloissa, ks. Buckland 2005, 115–116.
- 60 Maria Lähteenmäki, Naiset kotirintaman töissä. Teoksessa *Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat 2. Kotirintamalla*. Päätoimittaja Lauri Haataja. Helsinki. Weilin&Göös 2002, 177; Ilona Kemppainen, Sota-ajan naisten monet roolit. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toimittaneet Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. WSOY. Helsinki 2007, 471.
- 61 *Hopeapeili* 9/1941, 20–22.
- 62 *Kotiliesi* 6/1940, 154.
- 63 *Hopeapeili* 6/1944, 12–13; *Hopeapeili* 7/1945, 24–25; *Kotiliesi* 9/1933, 270–271.
- 64 *Muoti ja Kauneus* 2/1942, 3; korostus alkuperäinen.
- 65 Esim. Jermo 1974, 198–213; Kopisto 1997, 53–67; Aikasalo 2000, 204–221.
- 66 Erkki Pihkala, Sotatalous 1939–1944. Teoksessa *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Toimittaneet Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala ja Viljo Rasila. Tammi. Helsinki 1982, 317–318, 324.
- 67 Markku Mansner 1988. Säännöstelystä avoimeen talouteen. Teoksessa *Suomen Historia 8*. Toimittaneet Yrjö Blomstedt et al. Weilin+Göös. Espoo 1988, 58–59.
- 68 *Eeva* 3/1944, 12, 30–31.
- 69 *Eeva* 3/1944, 31.
- 70 Ks. esim. Turunen 2011a, 333–334.
- 71 Kaarle Sulamaa, *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa*. Helsinki University Press. Helsinki 1999, 64–70; Olsson, 2005, 70–72.
- 72 Esim. SKS KRA Housut 293.2006, synt. 1933; SKS KRA Housut 309.2006, synt. 1929; SKS KRA Housut 148.2006, synt. 1926.
- 73 Lähteenmäki 2002, 175–176.
- 74 SKS KRA Housut 346–347.2006, s. 1927.
- 75 SKS KRA Housut 347.2006, s. 1927.
- 76 Esim. Jermo 1974, 198–213; Kopisto 1997, 53–67; Aikasalo 2000, 204–221.
- 77 1950-lukua koskevista housumuistoista ks. Arja Turunen, “It wasn’t common for women to wear trousers.” Memories of women’s dress in the 1950s. *Journal of Finnish Studies* (2016) 19:2.
- 78 ks. Summerfield 2000, 13; Heikkinen 2012, 334; Hytönen 2014, 225.
- 79 ks. Summerfield 2000, 13; Kemppainen 2007, 456–457;
- 80 Kinnunen 2006, 154; Hytönen 2014, 120.
- 81 Turunen 2011a, 316–344; Turunen 2011b, 25–31; Leena Laine, Naishiihdon pitkä matka olympialajiksi. Teoksessa *Lajien synty*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen. Suomen urheiluhistoriallinen seura. Helsinki 2002, 121–138; Leena Laine, Naisten urheilun reunaehdoista – kokemuksia yleisurheilusta

ja hiihdosta 1940-luvulle. Teoksessa *Pelit ja kentät. Kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta*. Toimittanut Kalervo Ilmanen. Jyväskylän yliopiston Liikunnan sosiaalitieteiden laitos. Jyväskylä 2004, 117–134.

- 82 ks. Summerfield 2000, 13;
- 83 Summerfield 2000, 13; Olsson 2005, 16.
- 84 Ks. Jennifer Craik, *Uniforms Exposed. From Conformity to Transgression*. Berg. Oxford & New York 2000.
- 85 Sulamaa 1999, 64–70; Olsson 2005, 70–72; Heikkinen 2012, 178–185.
- 86 Heikkinen 2012, 195.
- 87 ks. Summerfield 2000, 13; Olsson 2005, 16; Kempainen 2007, 456;
- 88 SKS KRA Housut 148.2006, synt. 1926.
- 89 ks. Turunen 2011a, 371.
- 90 Tiina Kinnunen, *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Otava. Helsinki 2006, 131; Heikkinen 2012.
- 91 Heikkinen 2012, 195.
- 92 Penny Summerfield, *Reconstructing women's wartime lives. Discourse and subjectivity in oral histories of the Second World War*. Manchester University Press. Manchester & New York 1998; Heikkinen 2012, 334–339; Hytönen 2014, 176–177, 225.